

Aelredi Rievallensis, *Opera Omnia VI: Opera historica et hagiographica*, ed. Domenico Pezzini, Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 3. Turnhout: Brepols Publishers 2017, 1*-278* + 1-194. ISBN 978-2-503-55278-1, 260 Euro (h/c).

Aelredi Rievallensis, *Opera Omnia VII: Vita sancti Aedwardi Regis et Confessoris; Vita Sancti Aedwardi versifice*, ed. Francesco Marzella, Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis 3 A, Turnhout: Brepols Publishers 2017, ss. 399, ISBN 978-2-503-55182-1, 225 Euro (h/c).

Na początku 2017 roku ukazały się dwie ważne pozycje książkowe, które wniosły duży wkład w rozwój problematyki aelrediańskiej. Recenzując te dwie pozycje w tamtym czasie, myślałem, że ten rok nie przyniesie już nic nowego¹. Jakże się myliłem. Otóż znane Wydawnictwo Belgijskie Brepols w Tournhout, które zajmuje się krytycznym wydawaniem dzieł klasyków literatury średniowiecznej, w ramach słynnej serii Corpus Christianorum Continuatio Mediaevalis (CCCM) wydało jeszcze w tym samym 2017 roku długo wyczekiwane krytyczne wydanie wszystkich historycznych i hagiograficznych utworów Aelreda z Rievaulx (+1167). Są to już ostatnie dwa, z kolei szósty i siódmy (III i III A), tomy dzieł wszystkich słynnego cysterskiego opata Aelreda z angielskiego klasztoru w Rievaulx. Tak jak pozostałe tomy z tej serii, niniejsze dwa są także „krytycznie opracowane”.

„Krytyczne opracowanie” jakiegoś średniowiecznego dzieła polega na wyszukaniu wszystkich manuskryptów spisanych w oryginalnym języku łacińskim i zachowanych w różnych częściach chrześcijańskiego świata. W przypadku dzieł postaci z dwunastowiecznej Anglii manuskrypty zachowały się na terenie ówczesnej Anglii i Francji, gdzie dochodził jego wpływ. Nie wszystkie dzieła musiały koniecznie wyjść z ręki samego autora. Mógł to być jego sekretarz lub inny skryba przepisujący utwór z oryginału lub z kopii oryginału dla potrzeb swojej wspólnoty monastycznej w Anglii lub Francji, i to zarówno w czasach życia samego autora lub (długo) po jego

---

¹ Chodzi o dwie pozycje: *A Companioin to Aelred of Rievaulx (1110-1167)*, red. M.L. Dutton, Leiden – Boston 2017; Jean Truax, *Aelred the Peacemaker. The Public Life of a Cistercian Abbot*, Collegeville 2017. Moja recenzja: „Vox Patrum” 38/70 (2018) s. 716-719; 752-756.

śmierci (czasem nawet dwa lub trzy wieki później). Czasami oryginały ginęły i zachowywały się same kopie. Tym wszystkim zajmują się badania krytyczne utworu, które porównują zachowane teksty (oryginały oraz kopie) i próbują dotrzeć do jego pierwotnej formy, jaka mogła wyjść spod pióra (z głowy) samego autora. Jak można się zorientować, wymaga to ogromu zdolności, pracy i czasu ze strony redaktora.

Monastyczne środowisko, w jakim powstawały utwory, wskazuje na ich charakter i przeznaczenie: były spisywane w klasztornych warunkach z reguły dla środowiska monastycznego, choć nie zawsze opisywana materia była przeznaczona tylko dla mnichów i mniszek. Zasięg powstałych utworów w zależności od potrzeb polityczno-społecznych mógł być czasami bardzo daleki. Z reguły to właśnie w środowisku monastycznym były spisywane kroniki, annale, relacje i opowiadania z wydarzeń bliskich (danemu środowisku) i dalekich (zawsze będących w jakiejś relacji do tego środowiska), które później stały się ważnym źródłem do badań historycznych. Aelred pozostawił po sobie kilka takich utworów historycznych.

O monastycznym charakterze utworu świadczyła również uprawiana wtedy literatura hagiograficzna. Jest to rodzaj literatury, który miał za zadanie krzewić wzorzec moralno-religijny jako przykład do naśladowania dla innych. W przypadku takiego rodzaju utworu chodziło o umiejętne skomponowanie (z gr. *graphein* – ‘szkicować’) biografii jakiegoś świętego w postaci budującego innych modelu religijno-moralnego, czyli uznanego wzoru świętości (z gr. *hagios*). Nie zawsze taki rodzaj biografii zbiegał się z prawdziwym życiorysem danego świętego, choć dbano również, wprawdzie drugorzędnie, o jego historyczno-społeczne osadzenie. Z reguły literatura hagiograficzna rządziła się swoimi własnymi środkami wyrazu, stosując tzw. *topoi* (modele), tj. przykłady, opowiadania, cuda wzorowane na wielkich dokonaniach fundatorów i pierwszych „herosów” chrześcijaństwa (Jezusa Chrystusa, Matki Jezusa, świętych biblijnych, apostołów, pierwszych męczenników fizycznych i duchowych, czyli tzw. wyznawców, ojców pustyni). Również ten rodzaj literatury uprawiał Aelred, stając się jednym z najbardziej znanych jej przedstawicieli w początkowym etapie ruchu cysterskiego na Wyspach Brytyjskich, który reprezentował.

Wydawnictwo Brepols wydało właśnie krytyczne wydanie takich dzieł historycznych i hagiograficznych napisanych przez Aelreda. Jak wspomnieliśmy, są to już szósty i siódmy tom wieńczący wysiłek wydawniczy polegający na zebraniu i opublikowaniu całego dorobku pisarskiego tego angielskiego opata w ramach serii CCCM. Pierwszy tom zbierający *Dzieła ascetyczne* (*Opera ascetica*) ukazał się w 1971 roku pod redakcją Anselma Hoste i C. Hugh Talbota. W ramach tego tomu (cykl I) ujrzało światło dzienne sześć tzw. dzieł ascetycznych (*Speculum caritatis*, *De spi-*

ritali amicitia, De Jesu puero duodenni, De institutione inlusarum, Oratio pastoralis, De anima) wraz z kompendiami (późniejszymi kompilacjami): *Speculum caritatis* i *De spiritali amicitia* oraz krótka modlitwa przypisywana autorstwu Aelreda. W latach 1983, 2001 i 2012 ukazały się trzy kolejne tomy z twórczością naszego opata: CCCM (cykl II A, B, C) zawierające wszystkie zachowane jego homilie. Pracę tę zredagował Gaetano Raciti. W 2005 roku G. Raciti wydał również znany cykl kazań związanych z komentarzami do księgi proroka Izajasza (*Homiliae de oneribus propheticis Isaiae*, CCCM II D). Jak widać, prezentowane tomy VI i VII doczekały się wydania prawie 50 lat po pierwszym tomie i stanowią III cykl, w skład którego wchodzi tzw. dzieła historyczne i hagiograficzne (III i III A).

Autorami niniejszych tomów są po kolei znani badacze problematyki aelrediańskiej w świecie, a szczególnie w środowisku włoskim: Domenico Pezzini i Francesco Marzella. Pezzini był profesorem języka staroangielskiego na Uniwersytecie w Weronie, redaktorem włoskiej edycji dzieł Aelreda i znanym komentatorem jego twórczości na całym świecie. Marzella jest profesorem literatury na Uniwersytecie w Cambridge zajmującym się łacińską literaturą średniowieczną. Pierwszy z recenzowanych tomów zawiera niemal wszystkie utwory historyczno-hagiograficzne, z wyjątkiem jednego, najważniejszego, jeśli chodzi o jego popularność i wielki rozgłos w czasach Aelreda. Zawiera go tom drugi wraz z anonimowym utworem, który się na nim wzorował (*Vita Sancti Aedwardi regis et confessoris*). Pewnie z racji historyczno-politycznej wagi i objętości treściowej tego ostatniego utworu został on potraktowany w osobnym tomie.

Utwory historyczno-hagiograficzne zawarte w tomie VI i VII (cykl III i III A) są odpowiedzią Aelreda na zapotrzebowania ówczesnego społeczeństwa, bardzo często spisywane na prośbę jakiegoś jej przedstawiciela, stając się zarazem pomocą w zrozumieniu woli Bożej w obliczu przemian historyczno-społecznych. Przez nie nasz opat służył też radą i pośrednictwem w zawieraniu i utrzymywaniu pokoju w niespokojnych czasach, w jakich przyszło mu żyć. A były to czasy powolnego procesu stabilizacji narodowo-państwowej po inwazji normañskiej na Wyspy Brytyjskie dokonanej w 1066 roku przez Wilhelma Zdobywcę. Następcy Wilhelma (z dynastii normañskiej) długo jeszcze borykali się z ustanowieniem całkowitego pokoju i nowego porządku, głównie na północnych rubieżach kraju (tzw. Northumberlandia, dokładnie tam, gdzie żył Aelred). Szczególnie trudny był okres długoletniej wojny domowej 1135-1153 między potomkami Wilhelma: Matyldą i Stefanem, który ostatecznie doprowadził do pokoju i rychłego wstąpienia na tron fundatora nowej dynastii Plantagentetów, Henryka II (1154-1189). I to jest właśnie ten pierwszy moment: bliski koniec okresu wojny domowej i oczekiwanie na nowe rozdanie polityczne,

które miał przynieść nowy władca Henryk II (1153), kiedy powstały trzy pierwsze dzieła historyczne angielskiego opata (*Vita David regis Scotie*, *Genealogia Regum Anglorum*, *Relatio de Standardo*).

Drugim momentem jest już swoiste dziękczynienie Bogu za ten porządek po latach panowania Henryka (1163), którego Aelred był otwartym zwolennikiem, wyrażony w utworze napisanym przy okazji kanonizacji angielskiego króla Edwarda Wyznawcy w 1161 roku i przeniesienia jego relikwii w 1163 roku (*Vita Sancti Aedwardi regis et confessoris*, zawarty w drugim tomie).

W międzyczasie powstawały utwory hagiograficzne odpowiadające na wyzwanie czasów, w których nasz opat zgodnie z polityką normańską podawał sposoby integracji dwóch nacji (anglosaskiej i normańskiej) poprzez lokalny lub narodowy kult zastanych świętych, sięgając nawet do legend (święci kościoła w Hexham i Durham, św. Ninian). W jednym z nich odpowiedział również na problemy lokalnej wspólnoty zakonnej w Watton (*De sanctis ecclesie Haugustaldensis et eorum miraculis*, *Vita Niniani*, *De quodum miraculo mirabili*).

Wszystkie te utwory wiąże jedna wspólna nić hagiograficzna: mają one dać ludziom (władcom, książętom, biskupom, innym możliwym ówczesnego świata oraz każdemu człowiekowi) chrześcijański przykład do naśladowania w oparciu o wzory życia poszczególnych świętych.

Wspomniane utwory Aelreda były spisane w obowiązującej wówczas kościelnej łacinie, a dzięki niniejszemu krytycznemu wydaniu zostały po raz pierwszy zebrane razem. Skończyły tym samym długą wędrówkę tułaczą poprzez liczne manuskrypty źródłowe i ich kopie, a potem formę drukowaną (m.in. w słynnej *Patrologia Latina* Migne'a) zachowaną w różnorodnej konstelacji, będąc nierzadko pomieszane z innymi utworami, zależnie od obranych wcześniej kryteriów. Cały ten skomplikowany proces opisuje w swoim *Wstępie Generalnym* Domenico Pezzini (t. 3, s. 7*-68*). Tom III, który on zredagował, oprócz *Wstępu Generalnego* (*General Introduction*) zawiera po kolei *Wstępy* (*Introduction*) do poszczególnych utworów historyczno-hagiograficznych wraz z bibliografią i czasami z koniecznymi apendyksami (s. 69*-277*), po których dopiero następują po kolei łacińskie teksty (s. 1-146):

- *Genealogia regum Anglorum*, która w charakterze pierwszego rozdziału zawiera pierwotny tekst *Vita David regis Scotie*; spisana została zaraz po śmierci króla Dawida I Szkockiego u progu wyniesienia na tron angielski Henryka II (1153/1154);
- *Relatio de Standardo*; podaje własny punkt widzenia bitwy pod Northallerton (1138), blisko Rievaulx, która była lokalnym odzwierciedleniem wspomnianej wojny domowej w Anglii (ok. 1155);

- *De sanctis ecclesie Haugustaldensis et eorum miraculis*; zawiera opis i cuda świętych z kościoła św. Andrzeja z Hexham, z którym był związany ród Aelreda, spisany z okazji przeniesienia relikwii tamtejszych świętych na nowe miejsce w ramach tejże samej świątyni (1155);
- *Vita Niniani*; opisuje żywot apostoła lokalnych plemion pogańskich Piktów, św. biskupa Niniana, spisany na potrzeby lokalnej wspólnoty Galwegian w Południowej Szkocji (1155-1160);
- *De quodum miraculo mirabili*; relacjonuje cudowne wydarzenie związane z krzywdą pewnej młodej zakonnicy i naprawieniem tej krzywdy za wstawieniem świętego biskupa Murdaka (1160).

I tom kończą 2 apendyksy: zawierające po kolei łacińskie teksty, najpierw krótszej wersji *De sancto rege Scotorum David, Epitome* pochodzącej z jedyne go XVI-wiecznego manuskryptu (s. 147-150), a potem *Relatio de Standardo* pochodzącej z XVI/XVII-wiecznego manuskryptu (s. 150-156). W dalszej kolejności zamieszczono wykaz miejsc z Pisma Świętego, indeks źródeł, imion i miejsc napotkanych w pismach Aelreda. Całość wieńczy ogólny wykaz materii zawartej w tym tomie (*Conspectus materiae*).

II tom z opisywanej serii pod red. Francesco Marzella (III A) jest całkowicie poświęcony dziełu *Vita Sancti Aedwardi regis et confessoris* (1162/1163) oraz anonimowemu utworowi, który się na nim wzorował, tzw. *Vita sancti Aedwardi versifice* (1163-1170). Potraktowano go w osobnym tomie ze względu na jego wyjątkową długość oraz wielką popularność w czasach Aelreda i w późniejszych wiekach. Okazało się, że dzieło to stało się podstawą do wprowadzenia zwyczaju koronacyjnego królów angielskich, który trwał nieprzerwanie aż do XVI wieku. Nic dziwnego, że zachowały się jego kopie spisane jeszcze w XVI wieku. Po ogólnym wstępie (*Introduction*) opisującym skomplikowane dzieje, licznych jak na owe czasy, 29 zachowanych manuskryptów (s. 11-84) następują po kolei łacińskie teksty samego utworu (s. 85-196) i jego literackiej, poetyckiej przeróbki (s. 197-318). Całość wieńczy 2 apendyksy zawierające łaciński tekst o wizji diabła widzianego przez Edwarda oraz relację z przeniesienia relikwii św. Edwarda w 1163 roku. Książkę kończą przypisy redakcyjne z poszczególnych utworów (tzw. *Complementary notes*), bibliografia, wykaz skrótów, wydań i tłumaczeń, drugorzędnych źródeł oraz katalog manuskryptów, wreszcie spis treści całego tomu, czyli tzw. *Conspectus materiae*.

Trzeba się zgodzić z emerytowaną amerykańską prof. literatury angielskiej w Ohio University, Marsha L. Dutton, która jako jedna z pierwszych dokonała podsumowania i recenzji tych dwóch tomów², że w przy-

² M.L. Dutton, *The Critical Editions of Aelred of Rievaulx's Narrative Works: A Review Article*, „Cîteaux – Commentarii cistercienses”, 68/1-4 (2017) s. 277-291.

padku krytycznego wydania historyczno-hagiograficznych dzieł Aelreda z Rievaulx (które znany australijski badacz problematyki aelrediańskiej, Micheal Casey, nazwał „utworami narracyjnymi”) mamy do czynienia z istnym arcydziełem. Wydane dwa tomy są owocem wieloletniej, żmudnej i skrupulatnej pracy ludzi, którzy mają pełne kompetencje i swoisty zapał. Jak zaznacza prof. Dutton, tomy te „indywidualnie i razem wzięte reprezentują heroiczne osiągnięcie naukowe z dziedziny aelrediańskiej, mające słuszne powody być szczególnie celebrowane” (s. 291). Należy podziękować obydwu redaktorom, Domenico Pezziniemu i Francesco Marzellowi, za ich trud i ofiarne oddanie naukowemu światu, zgodnie z ich talentami, to, co winno być znane i szanowane po wszystkie czasy. I choć zawsze znajdują się małe uwagi i różne przeoczenia, których tu nie brakuje i które skrupulatnie wyłapała prof. Dutton, można je zawsze uchwycić i poprawić w następnym wydaniu.

Ks. Ryszard Groń, Chicago, USA

Ks. Antoni Żurek, *Katechumen – chrześcijanin – wierny: przygotowanie do chrztu i chrzest w Kościele starożytnym*, Teologia dla wszystkich 12, Tarnów 2017, Wydawnictwo Biblos, ss. 201.

Chrzest święty, nazywany „bramą sakramentów”, jest – według Katechizmu Kościoła Katolickiego – „fundamentem całego życia chrześcijańskiego” (KKK 1213). Od czasów apostoelskich Kościół chce realizować polecenie Chrystusa: „Idźcie więc i nauczajcie wszystkie narody, udzielając im chrztu w imię Ojca i Syna, i Ducha Świętego” (Mt 28,19) i w Jego imię udziela chrztu. W historii chrzest przyjęła niezliczona liczba osób, czy to indywidualnie, czy wraz z całym domem, czy to całe narody. W Polsce szczególną okazją do refleksji na temat chrztu była 1050. rocznica chrztu Polski, przeżywana w roku 2016. Przy tej sposobności powstało wiele opracowań dotyczących chrztu Polski i sakramentu chrztu w ogóle.

W roku 2017 wydawnictwo diecezji tarnowskiej Biblos w serii „Teologia dla wszystkich” (numer 12) wydało książkę autorstwa ks. prof. dr. hab. Antoniego Żurka zatytułowaną *Katechumen – chrześcijanin – wierny: przygotowanie do chrztu i chrzest w Kościele starożytnym*. Dzieło liczące 201 stron zostało podzielone na pięć głównych rozdziałów poprzedzo-